

Fra tanke til skrift i Kina

SØREN EGEROD

I nogle samfund består sproget undertiden eller altid af tre komponenter: tanken, talen og skriften; i andre samfund er der kun to: tanken og talen. Hvorfra udspringer skriften, fra tanken eller fra talen? Talen består som bekendt af en hørlig og en ikke-hørlig komponent, lyd og tyd, som Otto Jespersen sagde, dvs. den fonetiske og den semantiske del, lydene og betydningen, eller med Louis Hjelmslev, udtryk og indhold. Hvad er betydningens forhold til tanken? Er sprogets indhold simpelthen identisk med tanken? Nu er det jo sådan, at betydningen også har komponenter: lag eller strata. Ytringer kan deles i sætninger, sætninger i ord, ord i morfemer (grammatiske og ikke-grammatiske betydningsdele), morfemer i endnu mindre betydningselementer, såsom »kvindelig«, der indgår som betydningselement i både 'kvinde', 'dame', 'frue' og 'frøken', eller »mandlig«, der er en del af betydningen i 'mand', 'herre', 'fyr' og 'filur'. Men er det da alle disse niveauer, der svarer til tanken, eller evt. kun et enkelt af dem? Eller er tanken noget større, mere uforarbejdet, en generel forestilling, som går forud for talen? Det drejer sig i denne lille undersøgelse om et hjørne af dette store problem: den kinesiske skrifts forhold til tanken. Også skriften er delt i udtryk og indhold, det synlige og det ikke-synlige, syn og tyd kunne man sige, parallelt med lyd og tyd. Er skriftens tyd identisk med talens? Står den i et direkte forhold til tanken, eller når den til betydningskategorierne via talen?

Skriften selv bør kunne give svar eller pege på sand-

synligheder i disse forhold. Ved skriftens opståen i både Vest- og Østasien benyttede man sig af billeder og symboler. Udviklingen af tegnene har mange paralleller i de to områder, man har talt om en mulig påvirkning fra vest til øst, fra sumerisk til kinesisk. Dette er ikke bevist, ej heller er det mit emne her. Mest påfaldende er skriftens videre historie, hvor den i vest udviklede sig til en stavelsesskrift, derefter til alfabetet, hvorimod kinesisk aldrig forlod konceptet: et tegn for hvert ord. Grunden hertil er ikke vanskelig at få øje på; den ligger i sprogenes struktur. Semitisk og indoeuropæisk har flerstavellesord, kinesisk enstavelsesord. De førstnævnte sprog har endvidere mere eller mindre udviklede bøjningssystemer, noget som kun i ringe udstrækning gælder kinesisk. Det er nemt at skrive kinesisk med ét tegn per ord, hvorimod dette er uhyre kompliceret i bøjningssprog med uregelmæssige bøjningsmønstre (jf. japanernes endeløse besvær med at tilpasse den kinesiske skrift til de japanske flerstavellesord med udviklede bøjninger).

Da kineserne omkring midten af andet årtusinde f.Kr. opfandt skriften, hvad mente de da med billederne? Var de prælingvistiske udtryk for uanalyseret tænkning? Eller stod de i et nærmere forhold til sproget? Svaret er enkelt. Vi kender ikke noget stadium af kinesisk skrift, som er semantisk usprogligt eller hulter til bulter. Selv den enkle type billedskrift, vi herhjemme kender fra færdselstavler, er ukendt i kinesisk skrift. Vores skilt med et stiliseret billede af en motorvej betyder, at her begynder en motorvej; men om det skal læses sådan eller evt. motorvej begynder, eller herfra er vejen forbeholdt motorkørende, eller måske Anfang Autobahn, er arbitrært. Vi kan inden for visse semantiske rammer tolke det, som vi har lyst til. Fra de tidligste ki-

nesiske indskrifter på knogler er det uomtvisteligt, at tegnene står i en karakteristisk sproglig rækkefølge og simpelthen gengiver en bestemt sætning med helt specifikke ord. Skriften afspejler sproglige størrelser. Den kan kaldes logografisk – ordgengivende –, hvorimod det hævdvundne navn piktografisk – billedskrift uden sproglig reference – er misvisende. Men er det da den hørlige eller ikke-hørlige del af talen, som gengives? Sættes i skriften sprogets ord sammen alene med henblik på en fremadskridende ophobning af indholdsstørrelser i den sproglige rækkefølge, eller er man opmærksom på lyden, udtalen af de enkelte ord og af sætningen? Om dette problem har der stået strid i halvandet hundrede år, det er slaget om »den piktografiske myte«.

Så sent som i 1992 skriver *The Encyclopedia Britannica* (v. 23 p. 62): »Chinese characters do not represent sounds, but concepts. Because of this, the written language can be read without difficulty in many dialect areas, although its spoken form varies greatly from one region to another.« Det er praktisk at have disse vildfarelser om kinesisk skrift samlet på et sted, men dette har næppe været udgavernes hensigt.

I 1983 fortalte en dansk indførelse i disse problemer (L. Møller: *Udtale og Læseudvikling*; i E. Hansen og J. Lund (red.), *Skolen, Samfundet og Dialekten*, ss. 325-364. Frederikshavn, Dafolo): »Det kinesiske skriftsprog er (en slags) begrebskrift. Det vil i princippet sige, at hvert begreb har sit eget skrifttegn, og at skriftsproget *ikke* henviser til det talte sprog« (s. 331). Sandheden er imidlertid, at hvert skrifttegn svarer til en betydning, begreb eller ej, og at hvert tegn i skriftsproget har en præcis udtale, tegnet har lyd og tyd. I moderne kinesisk skal man være synsk for at få øje på billeder eller andre

antydninger af begreber. I dette essay vil jeg gerne holde mig til det ældste kinesisk, hvor man trods alt kan se billeder og symboler, der kunne tænkes at stå for ikke-sproglige begreber.

Lad os betragte nogle tegn fra den ældste periode, dvs. fra midten af det andet til midten af det første førkristelige årtusinde.

Fig. (1) En hest: Dette er et urgammelt kinesisk tegn. Det ligner måske mest Æslet i Peter Plys, men er nu en hest. Står dette tegn for et universelt begreb »hest«, for en sproglig betydning 'hest', eller for et ord med en bestemt udtale og med betydningen 'hest'? Det kan vi naturligvis ikke umiddelbart se på tegnet, og begrebet »hest« er et af de mest konkrete grundbegreber, hvor vi ikke har særlig anledning til at forvente ret stor forskel på begreb og betydning. Men et interessant forhold bør tages i betragtning: BILLEDET af hesten indgår i sammensatte tegn, snart med sin betydning 'hest', snart for at angive udtalen [mrəʔg] i ord, der udtales således eller omtrent således (som lyd fx i 'offer under åben himmel', der bestod af »vartegn« plus »hest« og udtaltes [mrəhg], men intet havde med heste at gøre).

Fig. 1. En hest

Fig. (2) hest på moderne kinesisk: BILLEDET er med et mildt udtryk blevet modificeret i tidens løb. Hvis kineserne genkender dette billede, er deres opfattelse af begrebet »hest« i al fald ikke universel!

Fig. 2. Hest på moderne kinesisk

Fig. (3) *fugl*: Dette er et billede af »en fugl med kort hale, vistnok en slags due«. Ordet udtaltes i denne sin oprindelige betydning [tjød]. To andre ord udtaltes [drød] og skreves simpelthen med tegnet for ordet »korthalet fugl«. Deres betydning var henholdsvis 'at være' og 'at tænke, anse for'. De har betydningsmæssigt intet med »fugl« at gøre. Dette er det ortografiske princip LYDLÅN. Med dette fænomen må det være klart, at billedet, tegningen, i sådanne tilfælde er tegnets og ordets betydning uvedkommende. Ordets udtale er afgørende for, hvilket konkret tegn man vælger at skrive det med. Betydningen af ordet 'være' er specielt kompleks. På dansk anvender vi ordet 'være, er, var' især til at sige 'A er B', 'han er student', 'hun er smuk'; men

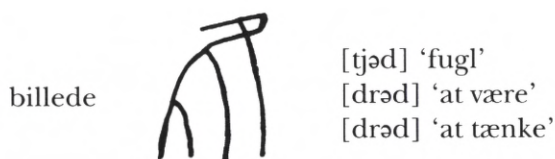

Fig. 3. Fugl

også til lokalisering 'han er hjemme', eller som led i verbalbøjningen 'han er gået'; endvidere i eksistentielle sætninger 'der var engang'. På kinesisk har det ord, der skrives med »korthalet fugl« lignende, men ikke identi-

ske anvendelser: 'der er', 'det er' og 'han er' er vigtige konstruktioner, men 'er' anvendes ikke med adjektiver: man siger »hun smuk«, ikke »hun er smuk«. Ordet forekommer ikke i lokaliseringer, ejheller i verbalbøjningen; derimod i nominelle konstruktioner 'med hensyn til den og den', fx 'med hensyn til kongen, så befaler han følgende' (egentlig »værende kongen; being the king«), hvor ordet 'at være' optræder som en slags tema-mærke, der peger på den, der er involveret i en bestemt handling. Intet billede eller symbol kunne gengive så sprog-specifikke betydninger og afgrænsninger. Konklusionen af disse eksempler må altså blive: den kinesiske skrift skriver ord, og vel at mærke både lyd og tyd, for uden lyden bliver lydlånene meningsløse. LYD-LÅN, dvs. LYD PLUS TYD, eller præcisere ANTYDNING AF LYD PLUS ANTYDNING AF TYD, er det vigtigste af alle principper i kinesisk skrift. Typen kaldes i faglitteraturen oftest radikal (betydningsbærer) plus fonetikum (lydangivelse).

Disse tegn rejser et interessant lingvistisk problem. I mange tilfælde af to billeder i ét tegn betegner de mere eller mindre tilfældige EKSEMPLER eller ASSOCIATIONER. Betydningselementerne i LYD OG TYD-tegn forudsætter imidlertid en sproglig analyse, som kan være mindre end tilfældig. Louis Hjelmslev (*Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. København 1943) mente, at ligesom den lydige side af et sprog kan analyseres ned til bestanddele, som er mindre end sproglydene, nemlig distinktive træk (eller glossemer, hvis de indgår i analysen af enkeltprog) af typen læbelyd, fortungelyd, bagtungelyd og mange andre, så kan også sprogets betydningsside analyseres ned til størrelser, der kun er en del af ordenes tyd (men mere generelle). Sådanne semantiske mindstedele er ligesom lydens glossemer sprogspecifikke. Eksempler fra dansk er, foruden de i indledningen

nævnte 'han' og 'hun', også 'menneske', 'hest', 'okse', ved hvis hjælp ord som 'mand', 'kvinde', 'hingst', 'hoppe', 'tyr' og 'ko' kan opløses i deres betydningsbestanddele, såsom 'mand' = 'menneske' + 'han', 'kvinde' = 'menneske' + 'hun'.

Når kineserne opbygger et tegn af et betydningselement og et lydelement, foretager de en analyse, som er meget speciel kinesisk. Vi undrer os ofte over det valgte betydningselement, som må afspejle en kinesisk tænke-måde, men måske særlig en sproglig kategorisering. Det ville være i høj grad spændende at gennemgå de mange såkaldte radikaler, betydningsbærere, såsom »menneske«, »træ«, »metal«, »silke«, »jade«, »hund«, »vilddyr«, »regn« osv., for at se i hvor høj grad de kan tænkes at repræsentere sproglig tilstedeværende kategoriseringer. Fx spiller modsætningen »han« og »hun« en ringe rolle i tegnbygningen, hvilket passer godt med, at kinesisk aldrig har haft kønsbøjning af pronominer såsom 'han' over for 'hun'.

Selv om LYD OG TYD skriver et bestemt ord, er lyden og betydningen som nævnt hver for sig omtrentlige. Det oprindelige kinesiske skriftsystem hviler på antydninger snarere end præcise oplysninger. Det samme gælder iøvrigt i vid udstrækning mange traditionelle vestlige ortografier, ikke mindst dansk og engelsk stavemåde.

Fig. (4) hoved: Tegnet for hoved forestiller »et øje og et sæt takker«, med andre ord det øverste af et hjortehoved. Men dette er kun et eksempel på et hoved, som dels er distinktivt at tegne, dels har besiddet en særlig kraft inden for jagtkulturen. Det står for et ganske bestemt ord, udtalt omtrent [sjə?gw], og betegner et hvilket som helst hoved, dyrs eller menneskes. Hjortehovedet er netop et eksempel: dette er princippet FOR EKSEMPLETS SKYLD eller EXEMPLI GRATIA.

»hjortehoved«
eksempel

[sjəʔgw] 'hoved'

Fig. 4. Hoved

Fig. (5) tag: Det første tegn »en kvinde under et tag« skriver et ord, der betyder 'fred og ro'. Derunder står tegnet »et svin under et tag«, som betyder 'hus, hjem, familie'. Begge tegnene er EKSEMPLER. Vi ville måske have fundet »kvinden under taget« et værdigere eksempel på »familien«. Men vi bevæger os indeni for det kinesiske sprogs betydnings-associationer. Det tredje tegn, »menneske og seng under tag«, står for verbet »at overnatte«. At gengive verber billedligt vil altid være et særligt problem. Snarere end et eksempel afbilder dette tegn en SITUATION.

»kvinde under tag«
eksempel

[ʔan] 'fred og ro'

»svin under tag«
eksempel

[krag] 'hus, familie'

»menneske og seng
under tag«
situation

[sjəkw] 'overnatte'

Fig. 5. Tag

Fig. (6) træ: Et verbum 'at plukke' er gengivet som både ET EKSEMPEL OG EN SITUATION, nemlig som »en hånd rettet imod frugterne på et træ«. Men en SITUATION kan også ved ASSOCIATION udtrykke et substantiv: »tre hænder og et træ« betyder 'morbærtræet', det træ, hvis blade ernærer silkeormene.

»hånd ved frugterne på
et træ«
situation som eksempel

[tshəʔg] 'plukke'

»tre hænder og et træ«
situation med association

[soŋ] 'morbærtræ'

Fig. 6. Træ

Fig. (7) fugl som lyd: Her vises to sammensætninger med »korthalet fugl« som lyd: »fugl plus silke« > 'binde' og »fugl plus mund« > 'sige ja'. Omvendt indgår den »korthalede fugl« som tyd i andre LYD OG TYD-sammensætninger for ord som 'duer', 'gæs', 'høns', 'fasaner'.

»fugl plus silke«
lyd og tyd

[drəd] 'binde'

»fugl plus mund«
lyd og tyd

[dræʔd] 'sige ja'

Fig. 7. Fugl som lyd

Fig. (8) *mad og spise*: Ordene 'mad' og 'at spise' forestiller »et kogekear med låg«. Det kunne opfattes som EXEMPLI GRATIA, men måske lidt langt ude. Det kommer sikkert nærmere typen ILLUSTRATION MED TANKEFORBINDELSE eller PER ASSOCIATIONEM. I denne samme kategori finder vi fig. (9) *sønnesøn, efterkommer*, som skrives med »barn plus silke«. »Slægtledenes sammenbinding« leder os gennem tankeforbindelse til »efterkommer« – når vi har lært tegnet, vel at mærke!

»kogekear med låg«
eksempel og association

[djæk] 'spise'
[djøhg] 'mad'

Fig. 8. Mad og spise

»barn plus silke«
association

[søn] 'sønnesøn,
efterkommer'

Fig. 9. Sønnesøn, efterkommer

Fig. (10) *pynt*: Ordet 'pynt, udsmykning, forfinelse, civilisation, kultur, skrift' har, som man ser, en meget sprogspecifik betydnings sfære, og det skrives med et lige så specifikt EKSEMPEL, nemlig som en »mand med tatoveringer på brystet«. Det ville næppe have været vores første association.

»mand med tatoveringer på brystet«
eksempel

[mjøn] 'mønster,
pynt, kultur, skrift'

Fig. 10. *Pynt*

Fig. (11) *menneske* og fig. (12) *kvinde, moder*: Vi er nået til nogle få eksempler om mennesket. Tegnet for 'menneske' er et forenklet BILLEDE. Tegningen, BILLEDET af 'kvinden', er »et knælende menneske med noget, der kan minde om langt hår«. Ved sammenligning med 'moder' bliver man imidlertid klar over, at det drejer sig om de livgivende bryster, det er »alma mater«. I nogle sammensætninger, som når »tre kvinder« danner et ord for 'utugt' og »kvinde plus hjerte« et ord for 'vrede, ophidselse', er »kvinden« set med det mandsdominere-

forenklet billede

[njin] 'menneske'

Fig. 11. *Menneske*

de samfunds øjne, som havde overtaget i Kina fra slutningen af det andet årtusinde f.Kr. Der er imidlertid i andre tegn reminiscenser fra det indtil da herskende matrilineære system. Fx indgår »kvinde« i ordene for 'klan, familienavn' og 'ærefrygt, højagtelse'.

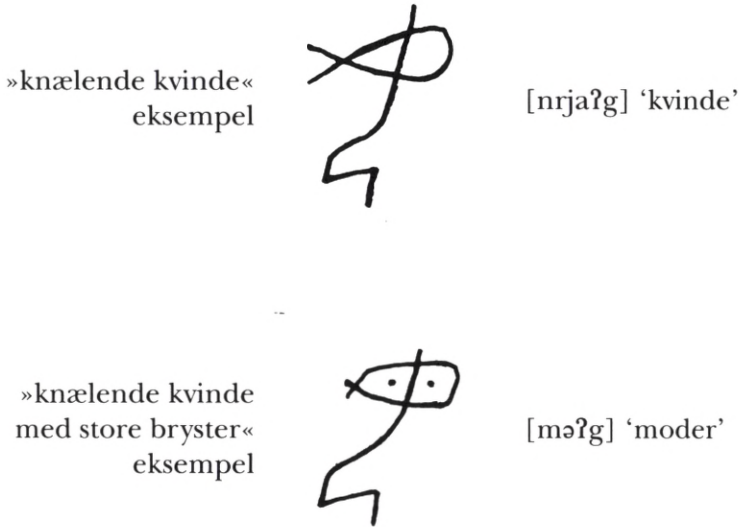

Fig. 12. Kvinde, moder

Fig. (13) øje: 'Øjet' er et BILLEDE. Med »menneske« tilføjet under »øjet« er det ordet for 'at se', ved ASSOCIATION. Ordet 'at se' kan give os et nyt bevis på, at det ikke er rene begreber, der forsøges afbildet; for det samme tegn bruges nemlig også til at skrive en aflednings- eller bøjningsform 'at blive set, at vise sig', som udtaltes lidt anderledes: 'se' udtaltes [kiahn], 'vise sig' [giahn], to velafgrænsede betydninger. Mangfoldige gamle kinesiske tegn havde mere end én udtale, og ofte drejer det sig om bøjninger eller afledninger. De lydforandringer, som forekommer i disse tilfælde, danner afgrænsnin-

gen for, hvad man tillader sig i den almindelige anvendelse af LYDLÅN og LYD OG TYD-tegn, hvor der ingen slægtskab er mellem de enslydende ord. Tendensen ned gennem tiden blev at indskrænke sig til én udtale af hvert tegn, men nogle tilfælde af dobbeltudtale er bevaret helt op til i dag.

Fig. 13. Øje

Fig. (14) *god og elske*: Ordet for 'god' er et eksempel på ASSOCIATION. Det består af »kvinde plus barn«. Men tegnet kan også være en SITUATION i betydningen 'holde af, elske' ('god' udtaltes [həʔgw]; 'holde af' [həhgw]).

Fig. 14. God og elske

Fig. (15) *symboler*: Til billederne kommer de egentlige symboler, såsom »én streg« for talordet 'én', »to streger« for 'to', og »tre streger« for 'tre'. 'Oppe' og 'nede' er gengivelser af »noget der befinder sig over en streg« og »noget der befinder sig under en streg«. Også SYMBOLERNE står for kinesiske ord med deres udtale samt semantiske og syntaktiske særpræg.

»én streg«		[ʔjit] 'én'
»to streger«		[njəhd] 'to'
»tre streger«		[səm] 'tre'
»noget oven over en streg«		[djaʔŋ] 'op' [djahŋ] 'oppe'
»noget under en streg«		[graʔg] 'nede' [grahg] 'ned'

Fig. 15. Symboler

Vi skal endelig se et eksempel på sammenhængende tekst fra den ældste tid.

Fig. (19) *Jiashen bu* (»Krakeleringvarsler på *jiashen*-dagen« fra David N. Keightley: *Sources of Shang History*,

Fig. 19. Jiashen bu

University of California Press 1978). Det drejer sig om en orakelindskrift på et skildpaddeskjold. Når en sådan tekst overhovedet kan tydes, skyldes det ikke mindst, at de kinesiske tegn indeholder en betydelig portion af redundans, hvilket til alle tider har gjort læsningen lettere. Først indridsedes et spørgsmål eller rettere en påstand til prøvelse. Dernæst ristedes skjoldet over ild, således at det krakelerede. De således fremkomne streger tolkedes af kongen, og hans svar blev indridset i skjoldet. Til sidst, når den omspurgte begivenhed havde fundet sted, rapporteredes der på skjoldet også her-

om. Teksten lyder i en sammentrængt, men sproglig set normal stil: »På *jiashen*-dagen tog (orakelpræsten) Qué krakelerings-varsel (på skildpaddeskjoldet) for at prøve påstanden: Fu Haos nedkomst vil blive lykkelig. Kongen tydede krakeleringerne og sagde: Hvis det bliver en *ding*-dags nedkomst, bliver den lykkelig; hvis det bliver en *geng*-dags nedkomst, bliver den yderst lykkebringende. På *jiayin*-dagen nedkom hun; det var ikke lykkeligt, det blev en pige.«

Et par tegn i indskriften fortjener omtale. *Fig. (16)* *ding* er et billede af »en *ding*-gryde, kedel« og skriver ordet af samme betydning, men anvendes også som LYDLÅN til at skrive ordet 'at prøve en påstand' med beslæg-

»*ding*-gryde«
billede og lydlån

[tiʔŋ] 'ding-gryde'
[tʃiŋ] 'at prøve en påstand'

Fig. 16. Ding

tet udtale. *Fig. (14)* *god* og *elske* bestod, som vi så ovenfor, af »kvinde plus barn«. Her bruges det som LYDLÅN til at skrive 'kvindenavnet Hao (i den moderne udtale)'. *Fig. (17)* *sige* »mund plus streg« skriver PER ASSOCIATIONEM ordet 'sige'. *Fig. (18)* *kurv* skriver naturligvis ordet 'kurv', men som LYDLÅN det ligegyldige ord 'tredje per-

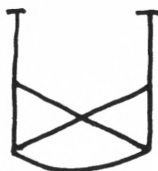
»mund plus streg«
association

[gʷat] 'sige'

Fig. 17. Sige

»kurv«
billede og lydlån

[gjøg] 'kurv' og
'hans, hendes, dens,
dets, deres'

Fig. 18. *Kurv*

sons personlige pronomener i genitiv'. *Fig. (3) fugl* skriver, som vi har set, 'fugl', og som LYDLÅN ordet 'at være'. *Fig. (13) symboler*: Vi genkender de »tre streger«, der som symbol skriver ordet 'tre', og »én streg«, der skriver talordet 'én'.

Kineserne udtrykker sig altså formodentlig ikke i højere grad i løsgående, uafgrænsede begreber end andre mennesker. Der er i hvert fald ikke noget i deres skrift, der tyder på det. Den kinesiske skrift er det historiske resultat af det kinesiske sprogs struktur, og den sætter sig for at gøre det samme som andre skrifter, at gengive ord med lyd og tyd. Lydgengivelsen er mindre præcis end i de bedste alfabetiske ortografier, til gengæld ud-sagde den oprindelig (og til en vis grad endnu) også noget, om end upræcist, om betydningen. Den er formodentlig i sin moderne form ikke vanskeligere at lære end dansk eller engelsk retskrivning.